

and Beyond (2008), která zkoumá vliv monumentální nacistické architektury, jež je připomínkou dějů, na něž by poválečná německá společnost raději zapoměla, na utváření identity obyvatel i návštěvníků Norimberku. Kolekce dílčích studií z let 1997–2012, z nichž postupně vzešla také recenzovaná monografie, jen dále dokládá, proč se v uvedeném období stala Sharon Macdonaldová respektovanou odbornou autoritou nejen na poli antropologických, ale také kulturních, paměťových a muzejních studií.

Hana Havlůjová

Hans RENDERS – Binne de HAAN – Jonne HARMSMA (edd.), *The Biographical Turn. Lives in history*, Abingdon – Oxon – New York, Routledge, 2016, 238 s., ISBN 978-1-138-93971-4*

V roce 2017 vyšla v nakladatelství Routledge kniha *The Biographical Turn* s podtitulem *Lives in History*.¹ Termín „biografický obrat“ spolu s příslibem reflexe jeho teoreticko-metodologických důsledků deklarovaným v úvodu knihy, oslovuje očekávání spojená s potřebou reflexe žánru biografie v historiografii.²

Podíváme-li se blíže na kolektiv autorů a strukturu této kolektivní monografie, zjistíme, že se nejedná o zjevení ze vzduchoprázdna, ani o nahodilý sborník z konference či workshopu, který pouze zvolil atraktivní název. Pro editorské trio Hans Renders, Binne de Haan a Jonne Harmsma nejde o první spolupráci na tématu teorie biografie. Profesor Hans Renders je ředitelem Biografického ústavu při Univerzitě v Groningenu a témata spjatá s biografickým psaním tvoří těžiště jeho zájmu. Spolu s Binne de Haan připravili v roce 2013 kolektivní monografii *Theoretical Discussions of Biography*.³ Renders také patří k zakladatelům Biographers International Organization (BIO). Binne de Haan je vědeckým pracovníkem Biografického institutu v Groningenu a ve své publikační činnosti se často zaměřuje na vztah mikrohistorie a biografie. Jonne Harmsma — hlásící se k téže instituci jako ostatní editoři — se zabývá především biografickým bádáním v rámci politických dějin.

Pokud nahlédneme do staršího publikačního počínu tohoto autorského týmu, lze vyznačit některé kontinuity i posuny editorského týmu v přístupu k tématu historické biografie. Kniha *Theoretical Discussions of Biography* stojí na jedné straně do velké míry na Hansu Rendersovi, který do ní přispěl devíti texty z celkových sedmnácti.

* Tento výstup vznikl v rámci projektu *Historie — klíč k pochopení globalizovaného světa: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti: biografie jako předmět historického výzkumu*, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2017.

1 Hans RENDERS — Binne DE HAAN — Jonne HARMSMA (edd.), *The biographical Turn. Lives in history*, Routledge, London 2017.

2 Tamtéž, s. 3.

3 Hans RENDERS — Binne DE HAAN, *Theoretical discussions of biography: approaches from history, microhistory, and life writing*, Lewisto 2013.

OPEN
ACCESS

Na druhou stranu zde mají své texty také přední představitelé mikrohistorického přístupu Carlo Ginzburg a Giovanni Levi. Tematicky je kniha rozdělena do pěti částí. První z nich se pod názvem „The historiography of biographical studies“ věnuje vývoji žánru od osvícenství do současnosti. Další části pak vždy sledují vztah biografie k jiným disciplínám či subdisciplínám: historiografii, mikrohistorii a life writing. Poslední část knihy tvoří tzv. „Apendices“, což jsou volně vybrané texty, které autoři považovali za významné.

V o čtyři roky mladší knize „The Biographical Turn“ je zřejmý posun, který nejlépe vyjadřuje její název. Zatímco ve starší publikaci bychom tento termín hledali marně, v mladší je centrem pozornosti a také východiskem pro všechny texty. Ty jsou rozděleny do tří částí: biografický obrat v humanitních vědách, biografický obrat v badatelských polích (*fields of knowledge*), biografický obrat na akademické půdě a ve společnosti. Do knihy na jedné straně přispělo více autorů, na druhou stranu zde chybí světově uznávaná jména, jaká představoval v minulé knize například Ginzburg. Více prostoru tak dostali spolupracovníci spjatí jak s groeningenským ústavem, tak s organizací BIO.

Společnými rysy obou publikací je důraz na vztah k již etablovaným disciplínám — obě knihy se snaží problematiku biografie situovat do historiografie, respektive k jejím proudům zaměřujícím se na aktérskou perspektivu. Naopak jednoznačně negativní vymezení zaznívá vůči tzv. „Life Writing“, což je životopisný způsob psaní o dějinách, který se zaměřuje na marginalizované, trpící či jinak znevažované skupiny obyvatel a na základě egodokumentů se snaží reprezentovat jejich zkušenosti. O tomto sporu se ještě zmíním níže. Posledním společným bodem je vždy vysoký podíl autorů, jejichž legitimita vyplývá z autorství biografického díla. Řada textů má pak alespoň částečně formu autorské sebereflexe. Obecně lze říci, že se perspektiva autorského týmu kolem Renderse posunula od žánru dějin biografie k jeho metodologickým aspektům. Jak tento posun dopadl, se pokusím představit a zhodnotit v následujících odstavcích.

Obrat k biografii

„Měli jsme lingvistický obrat, kulturní obrat, prostorový obrat a v posledních letech také afektivní obrat. Tato kniha pojednává o konceptu biografického obratu: nástup biografického výzkumu jako kritické vědecké metody bádání od roku 1980.“⁴ Autoři sice staví „obrat k biografii“ vedle dalších, již etablovaných obrátů: jazykového, kulturního či prostorového, nicméně o několik řádků dále píší: „Není to typ konceptu, který má ambice přinést inovativní teoretickou změnu v našem pohledu na svět, nicméně jde zde o vývoj, který naznačuje významný posun v humanitních vědách minulých třech desetiletí.“⁵ Chronologicky zařazují Renders a De Haan počátek biografického obratu do osmdesátých let 20. století s významným urychlením tohoto procesu v letech devadesátých s poukazem na všeobecné převládnutí individualismu ve východní i západní části Evropy.

4 H. RENDERS — B. DE HAAN — J. HARMSMA (edd.), *The biographical Turn*, s. 3.

5 Tamtéž.

Úvod knihy představuje čtenáři „biografický obrat“ jako pojem, zachycující nárůst zájmu o biografie uvnitř i vně akademického prostředí. V návaznosti na toto konstatování si kniha klade za cíl zodpovědět otázku: „Co specifického může biografická perspektiva přidat k našemu poznání minulosti?“⁶

První tematická část knihy se zabývá vztahem biografického obratu k vývoji v humanitních vědách obecně. Většina textů se tak pohybuje na půdorysu vymezeném převahou strukturalismu v poválečné historiografii a následné antropologizaci historiografie od sedmdesátých let, která je chápána jako otevření se prostoru pro biografický žánr v humanitních vědách. Joanny Moulin ve svém textu vychází ze stejného schématu, nicméně skrze konstrukci stručného kánonu textů k tématu biografie poukazuje na to, že biografie po strukturalismu nemůže být stejná, jako byla před ním. Moulin začíná u Rolanda Barthesa a jeho knihy *Roland Barthes o Rolandu Barthesovi*, která přestože deklaruje autobiografický záměr, rozbíjí tradiční lineární formu textu a štěpí ho na krátké fragmenty proložené fotografiemi. Barthes tak odkazuje, tvrdí Moulin, ke svému pojmu „biografém“, který užívá v knize Sade, Fourier, Loyola pro označení vybraných nespojitých momentů, motivů či preferencí, které se stanou základem budoucích biografí.

Po Barthesovi přechází k Foucaultovi a jeho textu *Životy neznámých mužů (La vie des hommes Infâmes)* z roku 1977. Tento text vychází z Foucaultových výzkumů archivů psychiatrických klinik a sestává se z krátkých příběhů chovanců. Sám Foucault ho nazval „herbářem“. Na obou textech ukazuje Moulin fragmentaci biografické formy a to, že jejich autenticita může být založena právě na mezerách, které vznikají v této formě.

Dalším zásadním autorem, kterého Moulin cituje, je Pierre Bourdieu: „Pokoušet se chápat život jako jedinečnou a soběstačnou řadu událostí je téměř tak absurdní, jako je snažit se objasnit trasu metrem, aniž bychom znali schéma jeho sítě.“⁷ Moulin zdůrazňuje Bourdieuovo problematizování jedinečnosti a linearitu životopisu a klade důraz na chápání „života“ jakožto dynamického obsazování a ztrácení pozic v sociálním poli, přičemž v jednom okamžiku lze zastávat zároveň celou řadu pozic. Moulin v tomto kontextu navrhuje používat pro biografii spíše než pojem „rekonstrukce“ slovo „simulace“. Simulace podle něj klade větší důraz na omezení, která nám klade povaha pramenů, které užíváme.

Gerard Genette a jeho kniha *Fikce a vyprávění*, ve které zdůrazňuje především tezi o stírání rozdílů mezi románem a biografií, je čtvrtým textem, ze kterého Moulin čerpá. Na jeho základě ukazuje na hybridizaci žánru biografie, který tvoří prostor pro fikční i ne-fikční užití jazyka. V rámci knihy jakožto celku je Moulinův text jedinečný právě pokusem o výběr a interpretaci kanonických textů pro teorii biografie a také tím, že texty, ze kterých čerpá, patří již řadu let do kánonu humanitních a sociálních věd. Většina ostatních autorů představuje starší texty, věnované přímo biografii, nicméně tím spíše přispívají k vytváření dějin žánru, než k ustanovení osy teoretických textů.

Zatímco Moulin svou snahou recipovat i poststrukturalistické autory představuje progresivní tvář recenzované knihy, její editor Hans Renders hájí pozice čistoty

6 Tamtéž, s. 4.

7 H. RENDERS — B. DE HAAN — J. HARMSMA (edd.), *The biographical Turn*, s. 72.

biografického žánru. Ve svém textu s atraktivním názvem „Biografie není selfie“ se Renders zabývá fenoménem autorizace biografických textů.⁸ Východiskem je několik kauz z Velké Británie, které se týkaly současného trendu vydávání biografii ještě žijících pop kulturních hvězd (sportovců, herců, kuchařů). Otázka, kterou Renders čelí těmto trendům, se týká nezávislosti autora biografie: „Biografie musí být nezávislá, osvobozená od vnějších vlivů a bez vlivu ideologie.“⁹ Renders namísto toho, aby do svých pozorování zahrnul i kontext, ve kterém se tento typ biografii objevuje (marketing, popkultura), klade na jejich autory nároky popisné objektivnosti, která je ovšem již řadu let i v samotné vědecké obci zpochybňována. Renders se tak ve svém textu, který má povahu spíše manifestu než studie, staví do role obránce čistoty žánru „kritické biografie“. Tento pojem ovšem nekonkretizuje více než jen na úrovni nutnosti nezávislosti autora od vnějších vlivů.

Zajímavější pro porozumění pozic tvůrčího týmu knihy je ovšem jiný spor. Ten je tematizován v textu „Od čeho se odvracíme?“ s podtitulem „Výzkum a ideologie v biografii a v Life writing“.¹⁰ Jak jsem již naznačil výše, jde o vymezení, které je společným rysem obou knih. Kritici vyčítají směru Life writing, že svým zaměřením na viktimizované postavy minulosti má blíže k „retrospektivní justici“, než k neutrálnímu bádání. Tento konflikt má i svoji institucionální rovinu — Renders kritizuje šéfredaktora časopisu *Biography: An Interdisciplinary Quarterly* Craiga Howese za to, že věnoval příliš prostor tématům spojeným s agendou Life writing. Ten se ve svém textu brání prostřednictvím statistických údajů o provozu periodika a pléduje za pluralitu v „krajně biografického bádání“.

Výše naznačený spor je vhodným východiskem pro hodnocení knihy, protože pomáhá určit pozici editorského týmu v debatě o biografii v historiografii. Předně ukazuje na rozsah debaty. Biografie již není téma, o kterém píší filozofové a teoretici jako jsou Barthes, Foucault či Bourdieu na okraji svého bádání, ale má svoje pole „normální vědy“ (T. S. Kuhn), které pokrývá širokou škálu témat: klasické biografie státníků, genderovou a postkoloniální perspektivu, význam vytváření osobních sítí, biografie jako konfliktní téma ve veřejném prostoru. V tomto poli je prostor jak pro klasickou objektivizující metodu, tak pro postupy čerpající z rozmanitosti soudobých metodologických inspirací. To také znamená potřebu obezřetného čtení publikací tematizujících žánr biografie, které mají současná vrocení. Jak v této perspektivě obstála kniha *The Biographical Turn*?

Přestože si autoři kladou za cíl nabízet metodologickou reflexi, sami nedostávají jejímu základnímu nároku: precizní práci s pojmy. Bez jakékoliv hlubší reflexe používají pojmy: *biography as method of research*; *biographical perspective*; *biographical research*; *biographical approach*; *hybrid genre of biography*. V šesti stránkovém úvodu používají autoři pět různých pojmů, aniž by je rozlišovali, nebo alespoň základně kontextualizovali. Není tak kupříkladu jasné, zda „biographical research“ odkazuje

8 V českém kontextu využila autorizace biografie například Eda Kriseová v marketingu druhého vydání jejího životopisu Václava Havla.

9 H. RENDERS — B. DE HAAN — J. HARMSMA (edd.), *The biographical Turn*, s. 162.

10 Tamtéž, s. 165 — pojem „life writing“ ponechávám bez překladu, nejsem si vědom toho, že by existoval ustálený český ekvivalent.

k jedné z etablovaných sociologických metod, nebo zda je tím myšlen jakýkoliv výzkum zaměřený na život konkrétní osoby.

Význam pojmu „biografický obrat“ jakožto základního rámce celé publikace také není úplně jasný. Publikaci provází napříč texty silná potřeba sebelegitimizace, respektive legitimizace ústředního pojmu. Zdá se tedy spíše, že cílem je spíš přesvědčit čtenáře, že takovýto obrat skutečně nastal, než aplikovat ho jako analytický nástroj na badatelské pole dějin vědy či dějin dějepisectví. V tomto ohledu má ostatně tento pojem až příliš blízko k antropologickému obratu a pokusy o jeho legitimizaci někdy vyznívají jako duplikace bez vlastní přidané hodnoty.

Na druhou stranu obsahuje recenzovaná publikace i několik inspirativních textů. Kromě již zmíněného Moulinova textu jde například ještě o stať Christiana Kleina, ve které se snaží precizovat pojem biografie a rozlišuje tři okruhy, které může tento pojem označovat. Za první jako metoda zkoumání životů jiných lidí, za druhé jako „storytelling“ — tedy jako označení pro všechny způsoby vyprávění o životech jiných a za třetí jako myšlenkový koncept. Poslední okruh zdůrazňuje perspektivu biografie jakožto narativu, který je možné analyzovat či reinterpretovat pomocí běžných metod literární vědy. Dalším zajímavým textem je práce Lindie Koorts *Stravitelná a nestravitelná historie*, ve které se zabývá konfliktním vzpomínáním v Jihoafrické republice, které se soustředilo kolem několika biografí, ve kterých se koncentrovaly soupeřící národní historické narativy.

Po četbě této knihy se biografický obrat nezdá nejvhodnějším pojmem, který by měl zaplnit pole teorie biografie. Zatímco předchozí kniha přinesla řadu kvalitním výzkumem podpořených textů z dějin žánru, recenzovaný titul je nepřilíš sourodým souborem textů, které centrální pojem nedokáže udržet pohromadě. V tomto ohledu je publikace spíše vzhledem do „normální vědy“ než paradigmatickým dílem teorie biografie.

Václav Sixta

Baví nás památky?: Hana HAVLŮJOVÁ – Petr HUDEC – Martina INDROVÁ a kol., *Památky nás baví I-V*, Praha, Národní památkový ústav, 2015, ISBN 978-80-905631-6-2

Nedávno jsme s rodinou navštívili oblíbený jihočeský zámek. Prohlídku nám zpestřila okolnost, že manželka coby studentka v devadesátých letech na objektu prováděla, a měla tak průvodcování dosud v živé paměti. Zámek mezitím prošel restitucí a my jsme byli zvědaví, jak se tato změna odrazila v pojetí prohlídky. Čekalo nás ale překvapení, neboť se nezměnilo vůbec nic. Manželka mohla předříkávat celé pasáže z průvodcovského komentáře a děti žasly. Stejně zůstaly i historicky o kouzelných zrcadlech a postavách z obrazů, které se na vás stále dívají, ať stojíte, kde stojíte. Byl to ambivalentní pocit, v něčem uklidňující — vše je při starém, věci jsou na svém místě, na zámku se zastavil čas. V něčem však zneklidňující. Je dobré význam památky takto fixovat? Nejedná se jen o útěšnou iluzi čehosi neměnného, co nepodléhá času? Neměla by prohlídka ukázat minulost jako problém otevřený různým interpretaci? Mohl by se návštěvník sám nějak aktivně podílet na porozumění pa-